

TALAFFUZGA O'RGATISH VA NUTQ O'STIRISH DIAGNOSTIKASI.

Komiljonova Havojon Zokir qizi

O'QISH JOYI :Toshkent kimyo xalqoro Universiteti Samarqand filiali talabasi

E-mail :havojonkomiljonova@gmail.com

Tel :88-416 - 04 - 20

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21835733>

Annotatsiya

Ushbu maqolada talaffuzga o'rgatish va nutqni o'stirish diagnostikasining nazariy hamda amaliy jihatlarini yoritilgan. Bolalarda tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, nutq apparatining rivojlanish darajasini aniqlash hamda nutq kamchiliklari diagnostika qilish usullari tahlil qilingan. Shuningdek, diagnostika natijalari asosida samarali korreksion-pedagogik ishlarni tashkil etish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: talaffuz, nutq, diagnostika, fonematik eshitish, artikulyatsiya, logopediya, nutq rivoji.

Аннотация

В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты обучения правильному произношению и диагностики развития речи. Проанализированы методы определения уровня развития речевого аппарата, правильности произношения звуков и выявления речевых нарушений у детей. Представлены рекомендации по организации коррекционно-педагогической работы на основе результатов диагностики.

Ключевые слова: произношение, речь, диагностика, фонематический слух, артикуляция, логопедия, развитие речи.

Abstract

This article discusses the theoretical and practical aspects of teaching pronunciation and diagnosing speech development. The methods of assessing children's articulation skills, phonemic awareness, and speech disorders are analyzed. The paper also provides recommendations for organizing effective corrective and educational activities based on diagnostic results.

Keywords: pronunciation, speech, diagnostics, phonemic awareness, articulation, speech therapy, speech development.

Mamlakatimizda ta'lim tizimini takomillashtirish, barkamol avlodni tarbiyalash hamda maktabgacha ta'lim sifatini oshirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar bolalar nutqini rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor qaratishni taqozo etmoqda. Maktabgacha yosh inson hayotida nutqning eng jadal rivojlanadigan davri bo'lib, aynan shu bosqichda to'g'ri talaffuz, boy lug'at, grammatik jihatdan to'g'ri nutq va ravon muloqot ko'nikmalari shakllanadi.

Nutqdagi kamchiliklarning o'z vaqtida aniqlanmasligi esa keyinchalik bolaning o'qish, yozish, fikrni bayon etish va tengdoshlari bilan muloqot qilish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, talaffuzga o'rgatish va nutq o'stirish diagnostikasi logopediya hamda maxsus pedagogikaning muhim ilmiy-amaliy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Shuningdek o'zbekiston respublikasining maktabgacha ta'lim sohasiga oid me'yoriy hujjatlarida ham bolalarda nutqni rivojlantirish ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Maktabgacha ta'limning davlat o'quv dasturi "ilk qadam" da bolalarda to'g'ri talaffuzni shakllantirish, lug'at boyligini kengaytirish, ravon va mantiqiy nutqni rivojlantirish hamda muloqot madaniyatini tarkib toptirish asosiy vazifalar qatoriga kiritilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishini baholashda lug'at boyligi, grammatik tuzilmani egallash darajasi, bog'lanishli nutq, tovush talaffuzi, fonematik idrok, nutq sur'ati va kommunikativ faollik asosiy diagnostik mezonlar hisoblanadi. Mazkur ko'rsatkichlarning kompleks tahlili bolaning nutqiy rivojlanish darajasini xolis baholash hamda individual rivojlantiruvchi dasturlarni ishlab chiqish imkonini beradi. [1]

Talaffuzga o'rgatish nutqni rivojlantirishning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, u artikulyatsiya apparatini rivojlantirish, nutq nafasini shakllantirish, fonematik eshitishni takomillashtirish va tovushlarni avtomatlashtirish bosqichlarini o'z ichiga oladi. L.S. Volkovanning ta'kidlashicha, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish faqat artikulyatsion mashqlar bilan emas, balki fonematik idrokni rivojlantirish, lug'atni boyitish va bog'lanishli nutqni shakllantirish bilan uyg'un holda olib borilgandagina yuqori natija beradi (Volkova, 2007).

Psixologiya va pedagogika fanining yetuk namoyandasi L.S. Vygotskiy bolaning nutq rivojlanishi uning bilish jarayonlari va tafakkur taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq ekanligini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, nutq ijtimoiy muhit va kattalar bilan muloqot jarayonida shakllanadi hamda ta'lim rivojlanishni oldinga siljituvchi omil sifatida namoyon bo'ladi (Vygotskiy, 1983). [2] Ushbu ilmiy qarash bugungi kunda nutq diagnostikasini tashkil etishda metodologik asos bo'lib xizmat qilmoqda.

A.R. Luriya o'z tadqiqotlarida nutqning psixofiziologik mexanizmlarini chuqur tahlil qilib, uning miya faoliyatidagi murakkab funksional tizim ekanligini ilmiy asoslab bergan. Olimning ta'kidlashicha, nutq buzilishlarini baholashda faqat tovush talaffuzini emas, balki fonematik idrok, eshitish xotirasi, artikulyatsion harakatlar va nutqni rejalashtirish jarayonlarini ham kompleks

o'rganish zarur (Luriya, 2002). Mazkur yondashuv zamonaviy logopedik diagnostikaning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi.

Talaffuzga o'rgatishning mazmuni;

Talaffuzga o'rgatish — bu bolalarda ona tilidagi tovushlarni to'g'ri hosil qilish, ularni so'z va gap tarkibida aniq talaffuz etish ko'nikmalarini shakllantirish jarayonidir. Ushbu jarayon artikulyatsion apparatni rivojlantirish, nafas mashqlari, fonematik eshitishni rivojlantirish va tovushlarni mustahkamlash mashqlarini o'z ichiga oladi.

Talaffuzni shakllantirishda quyidagi metodlardan foydalaniladi:

- artikulyatsion gimnastika;
- nafas mashqlari;
- fonematik eshitishni rivojlantirish;
- taqlid qilish usuli;
- didaktik o'yinlar;
- she'r, tez aytish va topishmoqlardan foydalanish.

Nutq o'stirish diagnostikasi:

Nutq diagnostikasi bolaning nutq rivojlanish darajasini kompleks baholashga xizmat qiladi. Diagnostika davomida quyidagi ko'rsatkichlar tekshiriladi:

- tovushlarning talaffuzi;
- lug'at boyligi;
- grammatik tuzilish;
- bog'lanishli nutq;
- fonematik idrok;
- artikulyatsiya apparatining holati;
- nutq sur'ati va ravonligi.

Logoped diagnostika natijalariga ko'ra bolaning individual rivojlanish xaritasini tuzadi hamda korreksion mashg'ulotlar rejasini ishlab chiqadi.

Diagnostika usullari;

Nutqni tekshirishda quyidagi usullar qo'llaniladi:

- suhbat;
- kuzatish;
- rasm asosida hikoya tuzdirish;
- maxsus logopedik testlar;
- artikulyatsion mashqlar;
- fonematik eshitishni aniqlash topshiriqlari;

Logopediya sohasidagi tadqiqotlarda Raisa Yevgenyevna Levina nutq nuqsonlarini erta aniqlash va korreksion ishlarni tizimli tashkil etish bolaning keyingi ta'lim faoliyati uchun muhim omil ekanligini ta'kidlaydi. Uning ilmiy qarashlariga ko'ra, diagnostika bolaning nutqidagi mavjud kamchiliklarni aniqlash bilangina cheklanmay, ularning kelib chiqish sabablari hamda rivojlanish mexanizmlarini o'rganishni ham o'z ichiga olishi lozim.[3]

-Talaffuzga o'rgatish va nutq o'stirish bo'yicha amaliy tavsiyalar;

Bolaning nutqini rivojlantirish uchun, avvalo, boy nutqiy muhit yaratish zarur. Pedagog va ota-onalar bola bilan muntazam suhbatlashishi, uning fikrini erkin bayon etishiga imkon yaratishi, savollar berishi va javoblarini diqqat bilan tinglashi tavsiya etiladi. Muloqot jarayonida so'zlarning to'g'ri talaffuz qilinishi va adabiy til me'yorlariga rioya etilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

-Talaffuzni shakllantirishda artikulyatsion gimnastika asosiy vositalardan biri hisoblanadi.[Til], [lab], [jag'] va yumshoq tanglay mushaklarini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar tovushlarni to'g'ri hosil qilishga yordam beradi. "Ot", "Qo'ziqorin", "Soat", "Kosacha", "Shirin murabbo", "Belkurak" kabi artikulyatsion mashqlarni har kuni 5–10 daqiqa davomida bajarish tavsiya etiladi.

Nutq nafasini rivojlantirish ham talaffuzning muhim tarkibiy qismidir. Shamni puflash, paxtani yoki qog'oz kapalakni havo oqimi bilan harakatlantirish, sovun pufaklarini uchirish, pufakchalar hosil qilish kabi mashqlar nafasni boshqarish va nutqning ravonligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Fonematik eshitishni rivojlantirish uchun tovushlarni farqlashga oid didaktik o'yinlardan foydalanish tavsiya etiladi. Masalan, "Qaysi tovushni eshitding?", "Birinchi tovushni ayt", "Ortiqcha so'zni top", "So'zni bo'g'inlarga ajrat", "Bir xil tovush bilan boshlanadigan rasmlarni top" kabi mashqlar bolalarning tovushlarni ajratish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

She'rlar, tez aytishlar, topishmoqlar va sanamalar nutq apparatini faollashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular tovushlarning aniq talaffuz qilinishini, nutq sur'ati va intonatsiyasini rivojlantiradi. Ayniqsa, talaffuzi qiyin bo'lgan tovushlarni mustahkamlashda maxsus tanlangan tez aytishlardan foydalanish yaxshi natija beradi.

-Rolli o'yinlar va sahnalashtirish mashg'ulotlari ham nutqni rivojlantirishning samarali usullaridan biridir. "Do'kon", "Shifokor", "Bog'cha", "Mehmon kutish" kabi syujetli o'yinlar bolalarda dialogik nutqni, savol-javob madaniyatini hamda muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi.

-Barmoq o'yinlari va mayda motorikani rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar nutq rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mozaika yig'ish, plastilin bilan

ishlash, konstruktorlar, munchoq terish, qog'oz buklash va barmoqlar uchun she'rli mashqlar miya faoliyatini faollashtirib, nutq markazlarining rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi.

- Nutq rivojlanishini monitoring qilish ham muhim hisoblanadi. Pedagog yoki logoped bolaning tovush talaffuzi, lug'at boyligi, grammatik nutqi va bog'lanishli nutqidagi o'zgarishlarni muntazam kuzatib borishi, natijalarni qayd etishi hamda individual rivojlantirish dasturiga zarur o'zgartirishlar kiritishi lozim.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, pedagog, logoped va ota-onaning o'zaro hamkorligi, muntazam mashg'ulotlar hamda ijobiy psixologik muhit bolaning nutqini rivojlantirish va to'g'ri talaffuzni shakllantirishda eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Erta boshlangan tizimli logopedik va pedagogik ishlar bolalarda nutq nuqsonlarining oldini olish, ularning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish va maktab ta'limiga muvaffaqiyatli tayyorlash imkonini beradi.

Xulosa:

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, talaffuzga o'rgatish va nutq o'stirish diagnostikasi maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Nutqdagi kamchiliklarni erta aniqlash, ularni ilmiy asoslangan diagnostik metodlar yordamida baholash hamda individual korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni tashkil etish bolalarning nutqiy kompetensiyasini samarali rivojlantirish imkonini beradi.

Talaffuzni shakllantirish jarayonida artikulyatsion mashqlar, fonematik eshitishni rivojlantirish, nutq nafasini to'g'ri tashkil etish, lug'at boyligini kengaytirish va bog'lanishli nutqni rivojlantirish o'zaro uyg'un holda olib borilishi yuqori natijalarni ta'minlaydi. Mazkur jarayonda logoped, tarbiyachi va ota-onaning hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi.

Diagnostika natijalariga tayangan holda tashkil etilgan individual ta'lim va korreksion mashg'ulotlar bolalarning tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishi, erkin muloqotga kirishishi, fikrini izchil bayon etishi hamda maktab ta'limiga psixologik va nutqiy jihatdan puxta tayyorlanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, didaktik o'yinlar, axborot-kommunikatsiya vositalari va interfaol metodlardan foydalanish nutqni rivojlantirish samaradorligini oshiradi. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida talaffuzga o'rgatish va nutq o'stirish diagnostikasini tizimli ravishda tashkil etish, muntazam monitoring olib borish hamda ilg'or logopedik metodlarni amaliyotga joriy etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ayupova M.Yu. Logopediya. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2007.
2. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – Toshkent, 2022.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlar.

